

References

1. Vovk I.V. (2020) Formuvannya fizychnoho vykhovannya studentiv ahrarnykh spetsialnostei u vyshchykh navchalnykh zakladakh. / I.V. Vovk // Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport): Vypusk 3K (123)20. S. 95-98.
2. Vovk I.V., Hutsul N.Z. (2020) Osnovni elementy zberezhennia y zmitsnennia zdorovia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. / I.V. Vovk, N.Z. Hutsul // Tavriiskyi natsionalnyi universytet im. V.I. Verniandskoho. Zahalnovuzivska kafedra fizychnoho vykhovannya sportu ta zdorovia liudyny. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia. Vydavnychiy dim «Helvetyka» 2020. S. 24-29.
3. Vovk I.V., Hutsul N.Z. (2020) Formuvannya zdorovia studentiv ahrarnykh spetsialnostei u vyshchykh navchalnykh zakladakh. / I.V. Vovk, N.Z. Hutsul // Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi» №4 (80) 2020. S. 84-88
4. Hordiichuk S. (2001) Zastosuvannya novykh tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni studentiv / S. Hordiichuk // Moloda sportyvna nauka Ukrainy : zb. nauk. st. z haluzi fiz. kultury ta sportu. –Lviv. 2001. –Vyp. 5. –T. 1. –S. 45–47.
5. Humen V. (2003) Adaptatsiia sheipinh-tekhnolohii do potreb fizychnoho vykhovannya studentok vyshchykh navchalnykh zakladiv / V. Humen // Moloda sportyvna nauka Ukrainy : zb. nauk. st. z haluzi fiz. kultury ta sportu. –Lviv. 2003. –Vyp. 7. –S. 303–306.
6. Humen V. (2004) Vplyv novitnikh tekhnolohii na zatsikavlenist studentok do zaniat z fizychnoho vykhovannya u vyshchykh navchalnykh zakladakh / V. Humen // Moloda sportyvna nauka Ukrainy : zb. nauk. st. z haluzi fiz. kultury ta sportu. –Lviv. 2004. –Vyp. 8. –S. 104–110.
7. Zaitseva G.A. (2007) Ozdorovitel'naya aerobika v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh // G.A. Zaitseva. O.A. Medvedeva. –Moskva. : Fizkultura i sport. 2007. –104 s.
8. Zarichanskyi O.A. (2002) Pedahohichni umovy profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh zakladiv osvity I–II rivniv akredytatsii MVS Ukrainy: avtoref. dys.... kand. ped. nauk / O.A. Zari-chanskyi. –T., 2002. –18 s.
9. Krutsevych T., Petrovskiy V. (2001) Fyzycheskoe vospytanye kak sotsyalnoe yavlenye / T. Krutsevych, V. Petrovskiy // Nauka v olimpiyskom sporte. –2001. –No 3. –S. 3–15.
10. Lapshyna H.H., Cherepovska O.A., Hryb A.I. (2017) Spetsialna fizychna pidhotovka u navchalnomu protsesi VNZ. Monohrafiia. -Lviv: Polihrafist, 2017.
11. Pylypei L.P. (2009) Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka studentiv [Tekst] : monohrafiia / Pylypei L.P. –Sumy : DVNZ "UABS NBU", 2009. –312 s.
12. Podlesnyi O.I. (1999) Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka studentiv u vuzi / O.I. Podlesnyi // Naukovi zapysky. –K. : Vyd. dim "KM Akademia", 1999. –T. 9. –Ch. 2. –S. 282–284
13. Semeniv B. S., H. H. Lapshyna (2011) Profesiino oriientovana fizychna pidhotovka u vyshchykh navchalnykh zakladakh / B. S. Semeniv, H. H. Lapshyna // Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho. - 2011. - T. 13, № 4(2). - S. 348-355. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_4%282%29_71

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2020.6K(135).27
УДК 373.5:796.011.1-053.67

Логвиненко О.Б.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується стан здоров'я учнівської молоді, розкриваються особливості процесу формування ціннісних орієнтацій учнів засобами фізичної культури. Формування ціннісних орієнтацій розглядається як цілісний, системний і цілеспрямований процес професійної педагогічної діяльності у межах функціонування закладу загальної середньої освіти. Його метою є виховання в учнівській молоді ставлення до власного здоров'я як до особистісної цінності, усвідомлення важливості дотримання здорового способу життя. Різномірно аналізується вплив фізичного виховання як навчальної дисципліни на ціннісні орієнтації учнів, які формуються шляхом засвоєння особою соціального досвіду та виявляються в ідеалах, інтересах, переконаннях, життєвих цілях, поведінці тощо. Особлива увага приділена впливу різних чинників на механізми формування ціннісних орієнтацій старшокласників, характеристики організаційних форм і методів, практичних видів виховної роботи зі школярами з використанням засобів фізичної культури і спорту як в урочний, так і в позаурочний час.

Підкреслюється важливість активного залучення учнівської молоді до фізкультурно-спортивної діяльності, систематичних занять фізичною культурою, відвідування різноманітних спортивних гуртків і секцій, дотримання здорового і раціонального харчування, режиму дня, запобігання появи шкідливих звичок тощо. Стверджується, що усвідомлення цінностей фізичної культури дає можливість молодій людині розуміти багатомірність і неповторність життя, формувати фізичний та духовний потенціал особистості.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, формування, учнівська молодь, фізична культура, спорт, професійна

діяльність, заклад загальної середньої освіти.

Lohvynenko Olexandr. Formation of value orientations of pupil's youth by means of physical culture in the activities of the institution of general secondary education. The article deals with the state of health of pupil's youth, revealing the features of the formation process of value orientations of pupil's youth by means of physical culture. The formation of value orientations is considered as a holistic, systematic and purposeful process of professional pedagogical activity within the functioning of the institution of general secondary educational institutions. Its purpose is to educate adolescents about their own health as a personal value, awareness of a healthy lifestyle importance. The influence of physical education as an academic discipline on the value orientations has been analyzed, that are formed by a person's assimilation of social experience and manifested in ideals, interests, beliefs, life goals, behavior, etc. Particular attention is paid to the influence of various factors on the mechanisms of value orientations formation of the youth, characteristics of organizational forms and methods, practical types of educational work with adolescents using physical culture and sports both in class and after school.

The importance of active involvement of pupil's youth in physical culture and sports activities, regular physical education classes, attending various sports clubs and sections adherence to a healthy and balanced diet, daily routine, prevention of bad habits, etc. Mastering the values of physical culture allows a young person to understand many dimensions and uniqueness of life, form the physical and spiritual potential of each young person.

Key words: value orientations, formation, pupil's youth, physical culture, sports, professional activity, general secondary education institutions.

Постановка проблеми. Однією із найбільш гострих і соціально значущих сучасних проблем у вихованні учнівської молоді є формування у неї ціннісних орієнтацій, спрямованих на збереження здоров'я та дотримання здорового способу життя, загальнолюдських моральних чеснот (принциповість, доброзичливість, справедливість, чесність), лідерських якостей, здатності до роботи в команді, патріотизму, толерантності тощо. У цьому суттєву роль і значні потенційні можливості мають фізична культура і спорт.

Діяльність закладів загальної середньої освіти має спрямовуватись на ефективне використання фізичної культури і спорту у виховній роботі з учнями, що передбачає різносторонню профілактичну роботу із запобігання появи шкідливих звичок, негативних проявів у поведінці школярів, забезпечення формування в учнівської молоді загальнолюдських цінностей тощо. Така робота має бути системною, науково обґрунтованою, дитиноцентрованою та спрямованою на усвідомлення кожним вихованцем цінності власного фізичного, морального, психічного здоров'я як ресурсу життя окремої людини, так і країни в цілому.

Актуальність розгляду даної проблеми визначається й тим, що в сучасній педагогічній практиці ще недостатньо використовуються виховні можливості фізичної культури і спорту у формуванні в учнівської молоді таких важливих загальнолюдських цінностей як товарищескість, доброзичливість, справедливість, цілеспрямованість, толерантність, здатність до емпатії, готовність працювати в команді, лідерські якості тощо.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблеми формування ціннісних орієнтацій учнів, зокрема на здоровий спосіб життя, збереження та зміцнення здоров'я стали об'єктом пильної уваги сучасних українських дослідників. Ці питання різнобічно аналізують у своїх наукових працях Базіко І. [1], Безверхня Г., Маєвський М. [2], Міхеєва Л. [5], Підборський Ю. [10], Саїнчук М. [11] та ін.

Науковці досліджують профілактичну роботу із запобігання шкідливих звичок у підлітків засобами фізичної культури і спорту (Базіко І.); розкривають взаємозв'язок між рівнем сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху та рівнем розвитку певних особистісних якостей (Нечипоренко Л.); аналізують фізкультурно-спортивну діяльність як один із засобів виховання дисциплінованості підлітків (Мовчан В.); вивчають особливості формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури студентів педагогічних коледжів (Нейман А.) тощо.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці Мовчан В. щодо фізкультурно-спортивної діяльності як одного із засобів виховання дисциплінованості підлітків; Міхеєвої Л. про особливості формування здорового способу життя у молодого покоління в сучасних умовах; Безверхньої Г. і Маєвського М. з питань формування ціннісних орієнтацій в процесі фізичного виховання студентів; Головачук В. і Головачук Ю. стосовно соціально-педагогічних особливостей забезпечення особистісних досягнень підлітків у процесі фізичного виховання; Саїнчука М. щодо динаміки ціннісних установок старшокласників у їх мотивації до занять фізичною культурою тощо.

Мета статті – дослідити можливості фізичної культури у формуванні ціннісних орієнтацій учнівської молоді.

Методи дослідження. Аналіз науково-методичної літератури, вивчення досвіду роботи вчителів, систематизація, узагальнення, педагогічне спостереження, бесіди з педагогами, анкетування учнів.

Виклад основного матеріалу. Серед чинників, що обумовлюють формування молоді людини, здатної до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, важливе місце належить ціннісним орієнтаціям, які в значній мірі визначають спрямованість і рівень власної активності у процесі її становлення як особистості.

У психолого-педагогічній літературі питання формування ціннісних орієнтацій школярів розглядаються комплексно і різноаспектно. На думку багатьох дослідників, формування ціннісних орієнтацій є безперервним процесом, який тісно пов'язаний зі становленням і розвитком потребнісно-мотиваційної сфери особистості.

Ярмаченко М.Д. дає таке визначення поняття: «Ціннісна орієнтація – вибіркове ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, система її установок, переконань, переваг, що виражаються у поведінці» [12, с. 484]. Численні дослідження науковців засвідчують досить складну, багатокomпонентну структуру феномена ціннісних орієнтацій. Зокрема, аналізуючи структуру ціннісних орієнтацій школярів як компонентів їх життєдіяльності, виокремлюють мотиви, потреби, інтереси, життєві цілі, конкретні вчинки тощо. Дослідниками акцентується увагу на тому,

що ціннісні орієнтації формуються у процесі засвоєння соціального досвіду і проявляються в інтересах, цілях, переконаннях особистості.

Тому одним з актуальних завдань сучасної загальноосвітньої школи є формування в учнів цінностей фізичної культури, ставлення до неї як до засобу збереження та зміцнення власного здоров'я, виховання таких важливих загальнолюдських чеснот як справедливість, цілеспрямованість, товариськість, толерантність, доброзичливість, здатність до емпатії, готовність працювати в команді. З огляду на це, фізична культура, маючи величезний виховний потенціал не тільки в аспекті збереження та зміцнення здоров'я, але і як чинник виховного впливу на особистість, має бути спрямована на вирішення завдань формування широкого спектру ціннісних орієнтацій учнівської молоді. Суттєва роль у їх здійсненні належить доцільним формам і засобам фізичного виховання, які б забезпечували цілеспрямоване формування мотивації учнів до піклування про власне здоров'я, опанування навичками повсякденної рухової активності, оскільки для школярів важливим є усвідомлення потреби набуття навичок постійних самостійних занять фізичною культурою, виконання фізичних вправ тощо.

Отже, перед вчителями фізичної культури, класними керівниками, педагогічними колективами загальноосвітніх шкіл постає завдання більш глибокого розкриття привабливості цінностей фізичної культури і залучення до них школярів, а формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя набуває першочергового значення для розвитку та удосконалення молоді людини.

Вивчаючи сучасний стан фізичного здоров'я учнівської молоді, українські науковці (Безверхня Г., 2010; Саїнчук М., 2011; Міхєєва Л., 2016; Нечипоренко Л., 2019) стверджують, що у значній частині молодих людей не сформована потреба піклуватися про стан власного здоров'я, у них відсутній інтерес та мотивація до занять фізичною культурою.

Ми звернулись до проблеми формування ціннісних орієнтацій засобами фізичної культури у старшокласників, оскільки саме юнацький вік є періодом інтенсивного формування ціннісних орієнтацій особистості.

Власне дослідження, яким було охоплено 89 учнів старших класів (52 дівчини і 37 хлопців) проводилось на базі шкіл м. Дрогобич та Дрогобицького району. Його результати дали підстави для таких висновків. Виявлено, що учні у своїх уявленнях пов'язують поняття «здоровий спосіб життя» з різними ознаками, які в узагальненому вигляді розкривають такі компоненти як: відсутність шкідливих звичок (76%), заняття фізкультурою та спортом (51%), раціональне харчування (24%). Інші компоненти (дотримання санітарно-гігієнічних вимог, режиму дня, турбота про здоров'я та ін.) одержали дуже низький відсоток виборів (7%). Суттєвим недоліком у знаннях учнів про сутність здорового способу життя є те, що в них (незалежно від віку) відсутнє цілісне, інтегроване поняття суті ЗСЖ. Переважно респонденти називали 1-2 компоненти ЗСЖ, а не їх комплекс. На жаль учні майже не розглядають здоровий спосіб життя у єдності фізичних, психічних, моральних, духовних складових.

В ході дослідження вивчались і питання участі учнів у шкільних позакласних заходах фізкультурно-спортивного спрямування та рівень залучення до спортивних секцій і гуртків. Анкетування засвідчило, що ця ланка у вихованні фізичної культури учнів є дуже слабкою. Понад 70% респондентів відзначили, що не відвідують спортивні секції або гуртки; більше 50% – не беруть участі у шкільних позакласних заходах фізкультурно-спортивного спрямування. Приміром, у деяких класах з 22 – 26 учнів тільки 2-3 відповіли, що відвідують спортивні секції, у класах з 20 – 23 учнями тільки 4–7 відзначили, що брали участь у загальношкільних заходах фізкультурно-спортивного характеру. Як зазначали учні, спортивні секції або гуртки вони не відвідують із різних причин. У частині старшокласників фізкультурно-спортивні інтереси є, але вони поверхові або пасивні, у частині – не сформовані зовсім, у деяких – переважають інші за змістовим спрямуванням, що є педагогічно пояснюваним явищем. З'ясовано, що причиною такого стану є значні труднощі у їх відвідуванні, які полягають у тому, що: «...в школі їх дуже мало або немає зовсім», а «...поза межами школи вони здебільшого платні».

Ми також з'ясували, чи відповідає рівень організації шкільних фізкультурно-масових заходів інтересам і запитам старшокласників. З цією метою було поставлено запитання: «Чи задовольняє вас організація рекреаційно-оздоровчої фізкультурної діяльності в школі?». Отримані результати засвідчили, що організація в школі позакласної роботи з фізичного виховання хлопців старшого шкільного віку задовольняє частково – 56,9%, задовольняє повністю – 27,7% і не задовольняє – 15,4%. Серед дівчат стан позакласної роботи з фізичного виховання в школі задовольняє повністю – 41,7%, задовольняє частково – 35%, а 23,3% – не задовольняє зовсім. Вивчення та аналіз причин такого стану виявило наявну суперечність між зростаючими інтересами старшокласників до занять певними видами спорту (у хлопців – футбол, волейбол, баскетбол, плавання; у дівчат – фітнес, плавання, аеробіка) та неможливістю їх відповідної реалізації під час уроків фізичної культури чи в позаурочний час. Усунення такої суперечності вимагає від педагогічних колективів, класних керівників, вчителя фізичної культури врахування у своїй професійній діяльності інтересів і уподобань старшокласників, реалізації диференційованого та індивідуального підходів, а також творчості у поєднанні програмових завдань та індивідуальних зацікавлень учнів.

Висновки. Основними завданнями фізичного виховання молоді у роботі закладів загальної середньої освіти має бути формування потреби учнівської молоді в зміцненні здоров'я засобами фізичної культури й спорту; урізноманітнення форм і методів фізичного виховання, запровадження інноваційних підходів у його здійсненні, реалізація принципу дитиноцентризму, врахування потреб та інтересів учнів; суттєве збільшення обсягу рухової активності школярів залежно від психофізіологічної потреби в рухах; підвищення якості навчального процесу з фізичного виховання та забезпечення тісної взаємодії всього педагогічного колективу у розв'язанні завдань формування ціннісних орієнтацій учнів засобами фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень. Різномасштабного вивчення та поширення потребує конструктивний вітчизняний досвід та сучасна міжнародна практика використання засобів фізичної культури і спорту у формуванні ціннісних орієнтацій учнівської молоді.

Література

1. Бакіко І. Профілактика шкідливих звичок у підлітків засобами фізичної культури і спорту. Спортивний вісник Придніпров'я. 2008. №3-4. С. 28–30.
2. Безверхня Г.В., Маєвський М.І. Формування ціннісних орієнтацій в процесі фізичного виховання студентів. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 1. С. 10–12.
3. Головачук В.В., Головачук Ю.М. Соціально-педагогічні особливості забезпечення особистісних досягнень підлітків у процесі фізичного виховання. Молодий вчений. 2018. № 3.3 (55.3). С. 45–48.
4. Здоров'я та поведінкові орієнтації української молоді: соціологічний вимір (за результатами соціологічного опитування підлітків та молоді 10–17 років). К. : Український ін-т соціальних досліджень. 2015. 256 с.
5. Міхеєва Людмила. Особливості формування здорового способу життя у молодого покоління. Освіта регіону. 2016. № 4. С. 318–322.
6. Мовчан В.П. Фізкультурно-спортивна діяльність як один із засобів виховання дисциплінованості підлітків. Молодий вчений. 2019. № 4.1 (68.1). С. 16–19.
7. Молодь України – 2018. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ : Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України». 2018. 72 с.
8. Нейман Антоніна. Формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури студентів педагогічних коледжів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016. № 1. С. 43–48.
9. Нечипоренко Л.А., Нечипоренко О.В., Нечипоренко Д.Л. Зв'язок між рівнем сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху та рівнем розвитку якостей. Молодий вчений. 2019. № 4.1 (68.1). С. 59–63.
10. Підборський Ю.Г., Підборський Р.Г. Проблеми формування здорового способу життя в сучасній загальноосвітній школі. Молодий вчений. 2016. № 9.1 (36.1). С. 134–137.
11. Саїнчук Микола. Динаміка ціннісної установки старшокласників в їх мотивації до занять фізичною культурою. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2011. №. 1. С. 62 – 66.
12. Ярмаченко М.Д. Ціннісна орієнтація. Педагогічний словник за ред. М.Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка. 2001. С.514.

References:

1. Bakiko I. (2008). Profilaktyka shkidlyvykh zvychoh u pidlitkiv zasobamy fizychnoi kultury i sportu. [Prevention of bad habits in adolescents by means of physical culture and sports]. Sports Bulletin of the Dnieper. 2008. №3–4. pp. 28–30. [in Ukrainian].
2. Bezverkhnya G.V, Maevsky M. I. (2010). Formuvannya tsinnisnykh orientatsii v protsesi fizychnoho vykhovannya studentiv. [Formation of value orientations in the process of physical education of students]. Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. № 1. pp. 10–12. [in Ukrainian].
3. Golovachuk V.V, Golovachuk Y.M. (2018). Sotsialno-pedahohichni osoblyvosti zabezpechennia osobystisnykh dosiahnen pidlitkiv u protsesi fizychnoho vykhovannya. [Social and pedagogical features of ensuring the personal achievements of adolescents in the process of physical education]. Young scientist. № 3.3 (55.3). pp. 45–48. [in Ukrainian].
4. Zdorovia ta povedinkovi orientatsii ukrainskoi molodi: sotsiolohichni vymir (za rezultatamy sotsiolohichnoho opytuvannya pidlitkiv ta molodi 10–17 rokiv). (2015). [Health and behavioral orientations of Ukrainian youth: sociological dimension (according to the results of a sociological survey of adolescents and young people aged 10-17)]. K. : Ukrainian Institute of Social Research. 256 p.
5. Mikhieieva L. (2016). Osoblyvosti formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia u molodoho pokolinnia. [Features of forming a healthy lifestyle in the younger generation]. Education of the region. № 4. pp. 318–322.
6. Movchan V. (2019). Fizkulturno-sportyvna diialnist yak odyn iz zasobiv vykhovannya dystsyplinovanosti pidlitkiv. [Physical culture and sports activities as one of the means of educating the discipline of adolescents]. Young scientist. № 4.1 (68.1). pp. 16–19.
7. Molod Ukrainy – 2018. Rezultaty reprezentatyvnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia. (2018). [Youth of Ukraine – 2018. Results of a representative sociological study]. Kyiv: Editorial Board of the Official Gazette of the President of Ukraine. 72 p.
8. Neiman A. (2016). Fomuvannya tsinnisnykh orientatsii u sferi fizychnoi kultury studentiv pedahohichnykh koledzhiv. [Formation of value orientations in the field of physical culture of students of pedagogical colleges]. Theory and methods of physical education and sports. № 1. pp. 43–48.
9. Nechiporenko L., Nechiporenko O., Nechiporenko D. (2019). Zviazok mizh rivnem sformovanosti u pidlitkiv motyvu dosiahnennia uspikhu ta rivnem rozvytku yakoste. [The relationship between the level of development of adolescents' motivation to succeed and the level of development of qualities]. A young scientist. № 4.1 (68.1). pp. 59–63.
10. Pidborskyi Yu., Pidborskyi R. (2016). Problemy formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia v suchasnii zahalnoosvitnii shkoli. [Problems of forming a healthy lifestyle in a modern secondary school]. A young scientist. № 9.1 (36.1). pp. 134–137.
11. Sainchuk M. (2011). Dynamika tsinnisnoi ustanovky starshoklasnykiv v yikh motyvatsii do zaniat fizychnoiu kulturoiu. [The dynamics of the value attitude of high school students in their motivation to engage in physical education]. Theory and methods of physical education and sports. №. 1. pp. 62–66.
12. Yarmachenko M.D. Tsinnisna orientatsiia. Pedahohichni slovnnyk za red. M.D. Yarmachenka. K.: Pedahohichna dumka. 2001. 514 p.